

२३
१

१३
१

अथ

Ashtavakram.

ग्रन्थनामः-

“अष्टावक्रम्”

(सूक्तम्)

कारिनामः-

अवधूतानुभूतिः

Avadhuta Anubhuti

विषयः-

अष्टावेदाना Adytam.

1079

१३

१

१

१७६

॥ अष्टावक्र ॥
॥ अत्रुत्तरि ॥

अष्टावक्र ११

१३

X

अवधूता लुभति प्रणीतम्

अ व

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ अथावक्र उवाच ॥ मुक्तिमिच्छसि वेत्ता तविषया विषयवत्पुनः ॥ क्षमा र्जवदयातो
क्षमस्व पापं पूषवक्र उवाच ॥ १ ॥ नष्टधी न जलं नाग्निर्न वायुर्धौर्न वा भवान् ॥ एषा सा हि एषा मात्मा
नैविकूपं विधिमुक्तये ॥ २ ॥ यदि देहं पृथक् कृत्य वेति विश्राम्यति एषि ॥ अधुनेव सुखी भवति
बंधमुक्ते भविष्यति ॥ ३ ॥ नर्त्यं विप्रादिप्रोवणेनाश्रमार्तं ह्यगोचरं ॥ अस्मै गोसिनिश्वरो वि
श्वसा ह्यसुखी भवति ॥ ४ ॥ धर्माधिर्मै सुखं दुःखं मानसानि न ते विभो ॥ न कार्त्तसि न भो कान्ति
मुक्त एव सि सर्वदा ॥ ५ ॥ एको द्रष्टा सि सर्वस्पृक्त प्राप्नोति सर्वदा ॥ अयमेव हि ते बंधो द्रष्टा
रं पश्यता तरे ॥ ६ ॥ अहं कर्त्तृत्वं हि मानं महाक्रद्वा हि द्विशितं ॥ नाहं कर्त्तृति विश्वासाम तेषां च
सुखी भवति ॥ ७ ॥ एको विमुक्तो बोधो ह्यमिति निश्चयवक्त्रिना ॥ प्रज्वालयाद्वा नगं हनौ वीतिप्रो
क्तं सुखी भवति ॥ ८ ॥ यत्रा विश्वमिदं भाति कल्पितैरज्जुसर्पवद्व ॥ आनंदपरमानंदसंबो
धं त्वं सुखं वद ॥ ९ ॥ मुक्ताभिमानो मुक्तो हि बद्धो आत्मा सा ह्यविमुक्तो एव मुक्तो हि द्वित्रय
वदभिमान्यपि ॥ किं वदतीति ते वयं मतिः सा गति र्वेत् ॥ १० ॥

२१५॥

असंगो निस्पृहः शान्तो ज्ञमा संसारवानिव ॥११॥ कूटस्थे बोधमद्वैतमात्मानं परिभा
वय ॥ आभासो ह्येवममुक्ताभावो बाह्यमथांतर ॥१२॥ देहाभिमानपाशेन विशदो सिपुत्र बर
क ॥ बोधो ह्यज्ञानखड्गेन तल्लिकत्यसुखी भव ॥१३॥ असंगो निः क्रियो सित्वं स्वप्रका
शो निर्ज्वलः ॥ अयमेव हि ते बंधः समाधिमनुतिष्ठसि ॥१४॥ त्वया व्याप्तमिदं विश्वं
त्वयि प्रोक्तं यथार्थतः ॥ श्रुत्वा बुद्धस्वरूपसंभोगमः क्षुद्रचित्तता ॥१५॥ निरपेक्षो निर्वि
षोऽशर्कप्रथमप्रकरण ॥१॥ शिष्य उवाच ॥ असंग ह्यश्लोकाः ॥ साकारमन्तर्तविद्धि निरा
कारं तु निश्चलं ॥ एतत्तत्त्वोपदेशेन न पुनर्भव संभवः ॥१॥ यथैवाह श्रुमिध्यस्थे रूपे न्तः
परितस्कृतः ॥ तथैवास्मिन् शरीरेतः परितः परमेश्वरः ॥२॥ एकं सर्वगतं व्योम बहिरंत
र्यथा घटे ॥ नित्यं निरंतरं ब्रह्म सर्वभूतगणेतथा ॥३॥ अहो निज्जनः शान्तो बोधो ह्यम कृतः परः ॥३॥
इतावन्तमहं कात्वं मोहेनैव विडंबितः ॥४॥ यथा प्रकाशयाम्येको देहमेव जगत्तथा ॥ अतो
मम जगत्सर्वं अपवाचन किंचन ॥५॥ स शरीरमहो विश्वं परात्पज्यमयाधुना ॥ कृत

शिवोऽशलाहवपरमाभावलोक्यते ॥ ६ ॥ यथानतोयतोभिन्तास्तरंगाः फेनबुद्बुदाः ॥
 आत्मनोऽनतथाभिन्त विश्वमात्म विनिर्गता ॥ ७ ॥ तंतुमात्रोऽनवेदेऽपरीयद्विचा
 रश्चितः ॥ आत्मतन्मात्रेवैतदद्विष्वविचारितं ॥ ८ ॥ यथैवैहुरसेक्षिप्तातेन व्याप्तैव श
 र्करा ॥ तथा विश्वमपि क्लिप्तं मया व्याप्तं निरंतरं ॥ ९ ॥ आत्मज्ञाना जगद्भा
 त्मज्ञाना भः सते ॥ रज्ज्वज्ञानाद हिर्भातिस्तद्ज्ञानाद्भा सते न हि ॥ १० ॥ प्रकाशो
 मे निजैरूपं नातिरिक्तोऽस्महंततः ॥ यदा प्रकाशते विश्वं तदा हं भास एव हि ॥ ११ ॥
 अहो वि कल्पितं विश्वम ज्ञाना मयि नासते ॥ रूपं श्रुत्वा फणी रज्जौ वारास्तय
 करे यथा ॥ मत्तो विनिर्गता विश्वमयेव लय मेष्यति ॥ मृदिकुं भोजलेवीचिः कन
 के कट्कं यथा ॥ १२ ॥ अहो अहं नमो मह्यं विनायस्य नास्ति मे ॥ ब्रह्मादिस्तेव शो
 पयंति जगन्ता शेषि तिष्ठतः ॥ १४ ॥ अहो अहं नमो मह्यं मे को हं देवानपि ॥ क
 चिन्ता गंताना गंतव्याप्य विश्वमवस्थितः ॥ १५ ॥ अहो अहं नमो मह्यं

शो ३

राम

लोनास्तीहमक्षमः॥असृष्टशरीरेण येन विश्वाचिरंधतं॥१६॥अ होअहं नमो
 मक्ष्यस्यमेनास्ति किंचन॥अथ वायस्यमेसर्वं द्वाङ्मनसगोचरं॥१७॥आनं ज्ञेयं तेषां
 तात्रितयं नास्ति वासीवं॥अलोनाद्वा तियत्रेह सोहमस्मि निरंजनं॥१८॥द्वैतमूलमहो
 दुस्वैनाम्यत्तस्यास्ति भेषजं॥दृश्यते तन्मृषा सर्वमेकोहं चिदसोमलः॥१९॥बोधम
 जोहमक्षानादुपाधिं कल्पते मया॥एव विमृशतो नित्यं निर्विकल्पे स्थितिर्मम॥२०॥अ
 होमपि स्थितं विश्वं वस्तुतो नमपि स्थितं॥न मे बंधोस्ति मोहो वा प्राप्तिः प्रांतानिरा
 प्रया॥२१॥सशरीरमिदं विश्वं न किंचिदस्ति निश्चिती॥शुद्धश्चिन्मात्रात्मा च न क
 स्मिन्कल्पनाधुना॥२२॥शरीरं स्वर्गभिरको बंधमोहो भयं तथा॥कल्पनामात्रमेवैतत्
 किं कार्यं मे चिदात्मनः॥२३॥अहो जनसमूहेऽपि न देवं पश्यतो मम॥आरण्यमिव स चरं
 ३२ क्तिं करवाण्यहं॥२४॥नाहं भुवनकक्षोलेर्विचित्रैर्द्विक्समुत्थितं॥मय्यनंतमहं
 बोधौचित्तवासमुद्यते॥२५॥मय्यनंतमहं बोधौचित्तवाते प्रशाम्यति॥अभा
 ग्यैव वाणिज्यो जगत्प्राप्तो विनश्चरः॥२६॥मय्यनंतमहं बोधावाश्रयं जीवन्

वयः॥ उद्यति धृतिर्ये लंति प्रविशंति स्व भावतः॥ ३७॥ इति श्री आत्मानुभावोऽत्र
साष्टविंशति द्वितीय प्रकरणं॥ ॥ अष्टावक्र उवाच॥ अविनाशिनमात्मानमेकं पिशा
यतत्त्वतः॥ तत्त्वात्मस्य धारस्य कथमर्थीर्जनैरिति॥ १॥ आत्मा ज्ञानाद्गोप्येति
विषयभ्रमगोचरो॥ मुक्तेरज्ञानतो लोभो यथा रजनिभ्रमः॥ २॥ विश्वं स्युरति यतः
त्रेहं तरंगा इव सागरे॥ सोऽहमस्मीति विज्ञाय किं दीन इव धावसि॥ मुहं चेत्तस्य त्वापि मुप
मात्मानमति सुंदरं॥ उपस्थे त्यंत संयुक्तो मालिन्यमधिगच्छति॥ ४॥ सर्वभूतेषु चा
त्मानं सर्वभूतानि चात्मनि॥ मुनेर्जनितं च॥ श्रयं मम त्वमनुवर्तते॥ ५॥ आस्थि
तः परमादौ तं मोहाये धीव्यवस्थितः॥ आश्चर्यं कामं शोचिकलः के लिन ४
शिक्षया॥ ६॥ उद्धृता स्नान दुर्मित्रमवधाय पिबु बला॥ आश्चर्यं काममा
को ह्येकालं मंतमुपाश्रितः॥ ७॥ इहामृत्रविरक्तस्य नित्या नित्यविवेकि
नः॥ आश्चर्यं मोक्ष कामस्य मोक्षादेव बीजं पिक॥ ८॥ धारस्तु पुण्यानां

राम
७

पि०
पि० अमानोपि सर्वदा॥ आत्मानं केवलं पश्यन्तु न कुर्यात्॥ १५॥ चेष्टमानं शरीरं स्वं पश्यत्यन्यं शरीरं वत॥ संस्तुवेवापि मिदं यत्कथं ह्युभये महाशयः॥ १६॥ मायामात्रमिदं विश्वं पश्यं विगतकौतुकः॥ अपि सन्निहिते मृत्यौ कथं त्रस्यति धीरधीः॥ १७॥ स्वभावादेव जाना नो दृश्यते तन्ना किंच न॥ एतं ग्राह्यमिदं त्याज्यं स किं पश्यति धीरधीः॥ १८॥ निस्पृहं मानसं यस्य नैराश्यं पि महात्मनः॥ तस्यात्मज्ञानं तत्तस्य तुलना केन जायते॥ १९॥ अंतस्सत्तकषायस्य निर्द्वंद्वस्य निराशिषः॥ यदृच्छयागतो भोगो न दुरवायनं तुष्टये॥ २०॥ इत्युपदेशं चतुर्दशैकं तृतीयं प्रकरणं॥ २१॥ हतात्मस्तस्य धीरस्य खेत्तुः भोगलोभयोः॥ न हि संसारवाही कैर्मर्त्यैः समानता॥ २२॥ यत्तदं प्रेषवो दीनाः शक्राद्याः सर्वदेवताः॥ अहो तत्र स्थितो योगी न हर्षमुपगच्छति॥ २३॥ तत्तस्य पुरुषपापाभ्यां शोध्यं तर्जनायते॥ न ह्येकाकाशस्य धूमनेन दृश्यमानापि संगतिः॥ २४॥ आत्मेवेदं जगत्स

धेरिव ६

वैसातयेन महात्मना ॥ यदृच्छया वर्तमाने तन्निषेद्धं समेतकः ॥ ४ ॥ आब्रह्मस्व
वपयति भूतग्रामे चतुर्विधे ॥ विश्वस्यैव हि सामर्थ्या मिथानिष्ठा विवर्जने ॥ ५ ॥
आत्मानमद्वयं कश्चिन्नानातिजगतीश्वरं ॥ यदेतिसकुरुतेन भयंतस्य कुत्र
चित् ॥ ६ ॥ इत्युद्धी सषट् चतुर्थप्रकरणं ॥ ४ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ न ते सं
गोस्ति केनापि किं शुद्धस्य क्तुमिच्छसि ॥ संघातविलयं कुर्वन् एवमेव लयं
ब्रज ॥ १ ॥ उदिते भवतो विश्वं वारिबुद्धः ॥ इति स्मालैकमात्मान एवमेव लयं ब्र
ज ॥ २ ॥ प्रत्यक्षमप्यवस्तत्वा विश्वं नास्त्यमल्लेख्यि ॥ रजुसर्प इव व्यर्त्त एव
मेव लयं ब्रज ॥ ३ ॥ समदुःखसुखं पूर्णआशानैराश्रयोः समः ॥ समजो
वितस्तुः सन्तेव मेव लयं ब्रज ॥ ४ ॥ इति लयचतुष्टयं पंचमप्रकरणं ॥ ५ ॥
शिष्य उवाच ॥ आकाशवदनंतो ह घटवत्प्राक् तं जगत् इति ज्ञानं
तथैतस्य नत्पागो न ग्रहो लयः ॥ १ ॥ महोदधिरिहंसः प्रपंचो विचिसंनिभः ॥

का

४

शानं

वदि

इति तैत्तिरीयस्य नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥२॥ अहं स शुक्ति संकाशो रूप्य विश्वक
ल्पना ॥ इति शानंतथै नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥३॥ अहं सर्वेषु हस्तेषु सर्व
भूतान्यथो मपि ॥ इति शानंतथै कस्य नत्पागोनग्रहोत्पत्तिः ॥४॥ इत्युद्देश
चतुष्कं षष्ठं करणं ॥५॥ शिष्य उवाच ॥ मय्यनंतमहो धो विश्वपोतश्
ते स्मृतः ॥ भ्रमति स्वांतका तेन नम मस्य सा हि ह्युता ॥६॥ मय्यनंतमहो धो
जगदि चिः स्वभावतः ॥ उदे नुवास्तमाया तु न मेव हि न च सति ॥७॥ मय्यनं
तमहो धो विश्वनाम विकल्पना ॥ इति शान्तो निराकार एतदेवाह माश्रितः
॥८॥ नात्मा भावेषु नो भावस्तत्रानंते निरंजने ॥ इत्युक्तो निस्पृहः शान्त एत
देवाह माश्रितः ॥९॥ अहो चिन्मात्रमेवाह मिंद्रालोपमं जगत् ॥ अहो
मम कुत्र हेयोपादेय कल्पना ॥१०॥ इत्यनुभवपंचकं सप्तमं प्रकरणं ॥११॥
अष्टावक्र उवाच ॥ तदा बंधो यदा चिरे किंचिदंशेति शोचति ॥ किंचिन्मुच्यते

कथं

नगराति किंचिदप्यतिक्रम्यति ॥१॥ तदा प्रचिन्त्ये च तै न व ॥ धं तिनशोचति ॥ नमु धत्ते नृहृष्यति नृकु
 प्यति ॥२॥ तदा बंधो मदा चित्तसक्तं का स्र पि दधि ॥ तदा मो सो मदा चित्तमसक्तं स व दधि ॥३॥ प
 दाना नृतदा मो सो प द ह व ध न त द ॥ मत्वेति हि ध्याया किंचिन्मा गृहा ए विमु च मा ॥४॥ इति व ध मा
 स च त धि अष्ट प्र करणी ॥५॥ अष्टा व क्त उ वा च ॥ कते कृते द दानि क द श भानि क स्य वा ए व र्णा
 वे त निर्वे द भू व त्या गे प रे व ता ॥१॥ आ धि र्त त्वि र य ज्ञ आ धि र्दे व तु क र्जि ॥ आ ध्या मि क म द
 न मा श्व र स्त दि व जी तः ॥२॥ क स्या ता ल ध न्य स ॥ लोक चे ष्टा व लोक न त्रा ॥ आ ति र्द श व तु हा ते
 वा वु भू सो प स मं ग ता ॥३॥ अ नी त्य स व मे वे दं ता य त्रि यं दु पि त ॥ अ सा रं नि दी कृत य मि
 ति मि श्र स्य शा म्य ति ॥४॥ को सो का लो व यः किं चा य त्र दं द ति नो नृ ए ॥ ता न्यु र्दे ल य पा पे
 प्रा प्त व ती सि धि म वा प्र या त् ॥५॥ ना ना म त म स र्वि ए णं सा ध नो यो गि न त य ॥ दृ ष्टा नि
 र्दे सा प न्त को न शा म्य ति मा न वः ॥६॥ कृ त्वा मृ त्ति य रि श न चेत न स्य न किं गुरु ॥
 मि र्दे श म या यु क्त य स्त र य ति सी ष्ट तेः ॥१॥ पश्ये नू भू त का रां स्त्वे भू त मा नान्य र्थार्थ त
 त त्स्व ए वं द मि मु क्तः स्वरू प्ते भे वि ष्य सि ॥२॥ वा स ना ए व स सा र इ ति स्वे व वि मु च ता ॥
 त त्या गो वा स ना त्या ग स्थि ति र द्य य था त या ॥३॥ इ ति नि र्वे द कं न व म प्र क र ण ॥४॥ अ

ॐ
प्रावन्न उवाच ॥ विहाय वैरिणं काममर्थवानर्थसंकुलं ॥ धर्ममप्येतयोर्हंतुं सर्वजा
नारैर्दुस्तु ॥ १ ॥ स्वप्ने जालवत्पश्यन्दिगानि त्रिफिपंचच ॥ मित्रहैत्रधनागारहा
राहायादिसंपदः ॥ २ ॥ यत्र यत्र भवेत्तच्छासंसारविद्वितत्र वै ॥ प्रोढवै राग्यमास्पृ
य वितत्तच्छासुखी भव ॥ ३ ॥ तच्छामात्रात्मको बंधस्तन्या शोभो ह उच्यते ॥ भ
वासं सक्तिमात्रेण प्राप्तुं शुद्धिं शुद्धयुक्तः ॥ ४ ॥ त्वमेकचेनः शुद्धो जडं विश्वमस
तथा ॥ अविद्यापिन किंचित्साका बुधुः सा तथा पितो ॥ ५ ॥ राज्ञं सुता कल
त्राणि शरीराणि सुखानि च ॥ संसक्तस्यापि नष्टानि त्वज्जन्मनि जन्मनि
॥ ६ ॥ अलमर्थेन कामेन सुकृतेनापि कर्मणा ॥ एभ्यः संसारकांतारे न पिश्री
तम भूतमनः ॥ ७ ॥ कृतं न कति जन्मानि कायेन मत्तसा गिरा ॥ ८ ॥ स्वमाया
सहं कर्मतदधाप्युपरम्यते ॥ ९ ॥ इत्युपदेशाद्वैकं दशमं प्रकृतं ॥ १० ॥ अष्टा
वक्रं उवाच ॥ भार्गवा व विकारांश्च स्वभावादिति निश्चयी निर्विकारो गत
केशः सुखेनैवापश्यति ॥ ११ ॥ इश्वरः सर्वनिर्मातानेहान्य इति निश्च

संपदः

या ॥ अतर्गलित सर्वाशः शांतः क्षापित सञ्जतो ॥ २ ॥ आपदः काले देवा
देवेति निश्चयी ॥ तपः स्वस्ते दियो नित्यं नवां च तिमिशे चति ॥ ३ ॥ सुखदुखे जन्मम
सुखे वा देवेति निश्चयी ॥ साध्या दशी निरायासः कुर्वेन्नपिन लिप्यते ॥ ४ ॥ चितया ना
यते दुखं नायथेति निश्चयी ॥ तपाही गः सुखी शांतः सर्वत्र गलितः ॥ ५ ॥ नाहं देहो
न मे देहो बौहमिति निश्चयी ॥ ६ ॥ शिवसंयासो न सारत्यक्तं कर्तुं ॥ ७ ॥ आब्रह्मस्तं न पर्यंतं प्रहमेवेति निश्चयी ॥ ८ ॥ नि
र्विकल्पः शुचि शांतः प्राप्तां प्राप्तिं विनिर्वृत्ता ॥ ९ ॥ जानांश्च यमिषं विष्टं न केचि
दिति निश्चयी ॥ निर्वासनः स्फुर्तिमात्रेण किंचिदिति शाश्वति ॥ १० ॥ जागस्वप्नसुषुप्तेषु
प्रपंचं यत्प्रकाशते ॥ तद्रहसाहमिंशाला सर्वबिंधो प्रमुच्यते ॥ ११ ॥ तिशा नाष्टकं एता ५
का ह्यशमप्रकराणां ॥ १२ ॥ १३ ॥ शिष्य उवाच ॥ काये कल्याणरुः प्रवर्ततो वा गिस्त
शरुः ॥ अथ चित्ता सरुस्तस्मादेव मे वाहमा स्थितः ॥ १४ ॥ प्रित्याभावे तशब्दादि
रदृश्यत्वेन वा तत् ॥ विहिष्ये काय हृदयादेव मे वाहमा स्थितः ॥ १५ ॥ सप्ताध्यासि

५ धो

६

विहिमौखवहारसमाधये॥ एवंविशोक्यनियमादेवमेवाहमास्थितः॥३॥ हेयोपादे
 यविरहादेवंहर्षविषादयोः॥ अत्रावाप्यहोब्रमिन्नेवमेवाहमास्थितः॥४॥ आश्रमा
 त३ नाश्रमध्यानचित्तस्वीकृतवर्जनोत्तर॥ विकल्पमेतन्नोद्येतएवमेवाहमास्थितः॥५॥
 कर्मानुष्ठानमज्ञाधपेवोपरमस्तथा॥ बुद्ध्यासम्यगिहंतत्त्वएवमेवाहमास्थितः॥६॥
 अचित्यंचित्तमोनोपिचिन्तारूपंभवत्यसौ॥ त्यक्तातद्वनंतस्मादेवमेवाहमास्थि
 ता६ तः॥७॥ एवमेवकृतंयेनसकृत्थोभवेदसौ॥ एवमेवस्वभावोयःसंस्कृर्थोमहाशयः॥ ता६
 ॥८॥ इत्येवमेवाष्टकंकादशमंप्रकरणं॥१२॥ शिष्यउवाच॥ अकिंचनभवंस्वास्थ्यंकी
 षीनत्वेपिदुर्लभं॥ त्यागाहनेविहायास्मादहमासेयथासुखं॥९॥ कुत्रापिरवेदःका
 यस्मजिहाकुत्रापिस्त्रिद्यति॥ मनःकुत्राप्यतःस्यक्तापुरुषार्थेस्थितःसुखं॥१०॥
 कल्पेकिमपिनैकम्यादितिसंचित्यतत्त्वतः॥ यहायकर्तुमायातितकलासेयथासुखं
 ॥११॥ कर्मनिकर्मनिर्वधभावादेहस्थयोगिनः॥ संगत्संयोगविरहादहमासेयथा
 सुखं॥१२॥ अत्रनिमिस्सीत्यागत्यावाशयनेनवातिष्ठन्स्वयंतस्मादहमासुखि ५

बुधेन

गच्छन्

सेयथा

स्वपतो नास्ति हानिर्मे स हिर्वलवतो न वा ॥ नासौ ध्रासौ विहायास्मादहमासेयसु
खा ॥ ६ ॥ सुखादिरूपानि तय भावेष्वात्को क्य र्हरिशः ॥ शुभाशुभे विहायास्मा
दहमासेयथा सुखा ॥ ७ ॥ इति यथा सुखस्य समन्त्रयो दशमं प्रकरणं ॥ १३ ॥ शि
ष्य उवाच ॥ प्रकृत्या शुन्यचित्तो यः प्रमादाद्भाव जायते ॥ निद्रितो बोधितो वा ॥
सी एषु शरणो हि सः ॥ १३ ॥ कथं नानि क्व मित्राणि ॥ क्रमेण विषय इव स्य वः ॥
कशास्त्रे क्व च विज्ञाने यदा मे गलिता स्पृहा ॥ १४ ॥ यि ज्ञाने सा हि पुरुष परमा
त्मनि चेश्वरे ॥ नेराश्ये मोहा बंधेन न चिंता मुक्तचेतसः ॥ १५ ॥ अंतर्विकल्पश्च
न्यस्य बहिस्त्वष्टं चोरिणः ॥ ज्ञात्यस्येव दशांतां तां ता दृशा एव जानते ॥ १६ ॥
इति भाति चतुष्कं चतुर्दशप्रकरणं ॥ १४ ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ यथा तिष्ठो
पदेशेन क्व तां स वनु दिमा न ॥ अजीवमपि निज्ञासुः परस्तत्र विद्यति ॥ १७ ॥
मोहो विषयवैरस्य बंधो ज्ञेयः को रसः ॥ एतावदेव विज्ञानं यथैव सितपा ॥ १८ ॥

रागद्वेषो मज्जो धर्मो मात्मनस्ते कदाचन ॥

निर्विकल्पो सिद्धो धात्मा निर्विकारः सुखं चर ॥४॥ ३

कुरु ॥२॥ वामिप्राप्तमहो धो मज्जो मूकं जडालसी ॥ करोति त्व बोधो यमतस्य के
बुधुधुभिः ॥३॥ न त्वं देहो न ते देहो भाक्ता कर्तृनिवा भवान् ॥ विदूषोऽसि सहासा ही
निस्तेजः सुखं चर ॥४॥ सर्वं स्तेषु चात्मानं सर्वं भूतानि नात्मनि ॥ विज्ञाय
निरहं कारो निर्ममस्तं सुखी भव ॥५॥ विश्वं स्युरतियत्रे दंतरंगा इव सागरे ॥ त
वमेव न संदेह विमूर्तिर्विजरो भव ॥६॥ श्रद्धा स्वतात श्रद्धा स्वनात्र मोहं कुरुष्व
भो ॥ शान्तस्वरूपो भगवान् आत्मा त्वं प्रकृतेः परः ॥७॥ गुरोः सेवेष्टितो देह
स्तिष्ठत्यायाति याति च ॥ आत्मानं गंतानां गता किमेव मनुशो न सि ॥८॥
देहस्तिष्ठतु कल्पांतं गच्छत्वमेव वा पुनः ॥ काव्यद्विः काथवा हासि स्तव चि
मात्ररूपिणः ॥९॥ त्वय्यतंतम हां भोधो विश्ववीचिः स्वभावतः ॥ उदेतु
यास्तमाया तु न ते कश्चिर्न च हतिः ॥१०॥ नात चिमात्ररूपोऽसि न ते भि

नमिहंजगत्॥ अतः स्य कथं कुत्र हेपोपादेयक लपना ॥१२॥ एकस्मिन्नाव्यये शत
 चित्ताकाशे भवेत्त्वयि ॥ कुतो जन्म कुतः कर्म कुतो हंकार एव च ॥१३॥ यस्त्वं प
 र्यास्तत्रैकः सगमेव मयि भासते ॥ किं एतत् कुतः स ते स्वर्णं किं टकां गदं रूपुरा ॥१४॥
 अयं सोऽहं मया नाहं विभागमिति संत्यजा ॥ सर्वमात्मैति निश्चीत्येति निःसंकल्पं सुरवीर्यं ॥१५॥
 तदेवाज्ञानतो विश्वं त्वमेव परमार्थतः ॥ त्वोन्यो नास्ति संसारी नासंसादी च कश्चिदपि ॥१६॥
 जीतिमात्रमिह विश्वं न किंचिदिति श्रवणी ॥ निवासिनः स्युर्तिमात्रे न किंचिद्विश्राम्य
 ति ॥१७॥ एक एव मया गोधावाभीक्ष्ण्यं विध्यसि ॥ न ते बंधोस्ति मोक्षो वा कृतक
 यः सुखं नरः ॥१८॥ मा संकल्पं विक्लवाभ्यां चित्तं हो मय विनायक ॥ उपशास्य
 सुखं तिष्ठ स्वात्मन्याहं विग्रहे ॥१९॥ त्यजा वधानं सर्वत्र मा किंचिद्विधारय ॥
 मा त्मा त्वं मुक्त एवासि किं विमृश्य कश्चिदपि ॥२०॥ इति तत्त्वोपदेश विंशतिकं पंचमं
 मंत्रं करणी ॥१५॥ अष्टावक्र उवाच ॥ मा बह्वश्न एषा तात नानाशास्त्र एव नैक

तत्र

नो

या

प्राः॥ तथापि न तव स्वास्थ्यं सर्वविस्मयं राहते ॥१॥ शोगे कर्मसमाधिचक्रवर्तिनः तपामि
ते ॥ चित्रं निरस्तस्य वशिष्ठस्य धर्मो न विद्यते ॥२॥ व्यासं सा न स कलो दुःखी नैव जातः
तिक श्वना ॥ अनेनैवोपदेशं तदधनं प्राप्नोति नीलैर्द्वि ॥३॥ व्यापारेः स्वीयते वस्तु
निमेषो नैव योरपि ॥ तस्यालसधरिणस्य सुखं नान्यस्य कस्यचित् ॥४॥ इहैव
मिदं नेति हं नैषु तर्कयदा मवः ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु निरपेक्षं तदा भवेत् ॥५॥ विरक्तो
विषये द्रोहि संशयि विषयलो लुपः ॥ बंधमोक्षविहीनस्तु न विरक्तो न रागवान् ॥६॥
हयोपादेयता तावत्संसारविट्पां कुरुः ॥ स्पृहा जीवति यावद्वेनिर्विकारश्चास्परः
॥७॥ मय्यतोऽज्ञायते रागो निवृत्तौ द्वेष एव हि ॥ निर्द्वेषो बालवर्द्धमानश्चैव व्य
वस्थितः ॥८॥ हा तु मिथसि संसारं रागी दुःखजिहासया ॥ ज्ञायं योगी न वा ज्ञानी
केवलं दुःखभागो ॥९॥ चित्तरागो हि विदुर्विदुश्च स्मिन्नपि न विद्यते ॥१०॥ यस्याभि
मानो मोक्षं पुद्गे पुममता तथा ॥११॥ हरो यद्युपदेष्टा ते हरिश्च मलदोषिवा

धाम्पुरना ॥ १॥ श्वन्माहृष्टया चेष्टा विकलाग्निर्दिपा च ॥ न स्पृहाना विरक्तिर्वह्नी
 ता संसारसागरे ॥ १॥ न जागति न विप्रतिनो न्मीलते न मीलति ॥ अतो यः
 दृशा कापि वर्तते मुक्तवतलः ॥ १० ॥ सर्वत्र दृश्यते स्वस्थः सर्वत्र विप्रलाशयः ॥
 समस्तवासना मुक्तो मुक्तः सर्वत्र राजते ॥ ११ ॥ पश्यन् नृश्व एव स्पृशन् जिघ्रन्
 नृश्वन् गृह्णन् वदन् व्रजन् ॥ इति हिता निहितो मुक्तो मुक्त एव महाशयः ॥
 १२ ॥ न निन्दति न वस्तौति न हृष्यति न कुप्यति ॥ न रुदाति न मृहाति मुक्तः स
 र्वत्र नीरसः ॥ १३ ॥ मानुरागा स्त्रिया दृष्ट्वा मृत्युं वा समुपस्थितं ॥ अविदुषो
 मनाः स्वस्थो मुक्त एव महाशयः ॥ १४ ॥ सुरवेदुरवेनरे नायं सिंपत्सु च वि
 विपत्सु च ॥ विशेषेणैव धारस्य सर्वत्र समदर्शिनः ॥ १५ ॥ न हीसानैव का
 रण्यनोदत्यनवदानता ॥ आश्वर्ये नैव न हो भः स्त्रीणां सरतो र्देहः ॥ १६ ॥
 न मुक्तो विप्रदृष्टा न का विषयलो कुपः ॥ असक्तमनो नित्यं प्राप्तो समुपा
 श्रुतो ॥ १७ ॥ समाधाना समाधानहिता हितवित्तनाः ॥ शून्यचित्तो न जातिना

केवः प्राप्तिसंस्थितः ॥१८॥ निर्ममो निरहंकारो न किंचिदतिनिश्चितः ॥ अतर्गलित
सर्वशिक्षकं न विदुः ॥१९॥ मनप्रकाशः स्वमोहस्वप्नलोगादिवर्जितः ॥ दशका
मायिसंप्राप्तो भवेद्भूतितमानसः ॥२०॥ इतितत्त्वरूपविंशतिकं
सप्तदशप्रकरणं ॥२१॥ अष्टौ च कृत्वा च ॥ यस्य बोधो द्येता
वत्स्वप्रबुद्धवतिभूमः ॥ तस्मै सुरवे कुरुपाय न शान्ताय ते ज्ञेये
॥२२॥ अर्जयित्वा स्थित्वा न भोगानौ प्रोत्तिपुष्कला नरा ॥
न हि सर्वेषां रित्यागं मंतरेण सुखं भवेत् ॥२३॥ कर्तव्यदुःखमा
तु ज्वालाहग्धो तशर्मनः ॥ कुतः प्रशमयिष्य धारासारं रं
ते सुखं ॥२४॥ भवो यथावनामात्रेण किंचित्यंथते ॥ नास्म
भावः स्वभावानी भावाभावविभाविनां ॥२५॥ न दूरं न च संको

श्रुतः

चाञ्चल्यमेवात्मनः पदं॥ निर्विकल्पं निरायासं निर्विकारं निरंजनं॥ ५॥
मोहमात्रविरतो स्वरूपादानमात्रतः॥ वितशोका विरजंते निरावराण्य
यः॥ ६॥ समस्तकल्पनामात्रमात्मा मुक्तः सनातनः॥ इति विज्ञाय धीरो ही
किमभ्यस्यति बालवत्॥ ७॥ आत्मा ह्येति निश्चित्य भावाभावौ विकल्प
तो॥ निष्कामः किं विजाति किं वृत्ते किं करोति च॥ ८॥ अयं सोऽहमयं नार्ह
इति शीघ्रा विकल्पना॥ सर्वमात्मेति नित्यं हं॥ तस्य योगिनः॥ ९॥ नृ
नविशेषो न चैकाग्र्यं नातिबोधो न मूढता॥ न सुखं न दुःखं न ज्ञानं न अज्ञानं
शान्तस्य योगिनः॥ १०॥ स्वार्थे प्रो ह्यवर्तते चैवाभासात् प्रजनेव न
निर्विकल्पस्वभावस्य न विशेषोऽस्ति योगिनः॥ ११॥ कर्मधर्मः कुच वा
कामः धर्मार्थः धर्मविवेकता॥ इदं कृतमीदृशेति ह दे मुक्तस्य योगिनः॥ १२॥

मु

ने

क मोहः क च वा श्वं कृत ध्यानं कं क मु क मु क ता ॥ सर्वसंकल्प सीमा पी सा
 मी यो विश्रांत स्य महात्मनः ॥ १३ ॥ कृत्यं किमपि न वा स्ति न का पि ह
 दि वे द ना ॥ यथा जिव न मे वे ह जि व न्मु क स्य यो गि नेः ॥ १४ ॥ ये न वि श्व मि
 हं किं चि दृष्टं स ना स्ती ति क रो ति वे ॥ नि वा सि नः किं कुरु ते पश्य न्य
 पि न पश्य ति ॥ १५ ॥ ये न दृष्टं परं ब्र ह्म सो हं ब्र ह्मे कं चिंतयेत् ॥ किं चिं
 तं यथ ति नि श्चिं ता द्वि ती यं यो न पश्य ति ॥ १६ ॥ दृष्टो ये ना त्त वि से पो नि य
 धं कुरु ते त्वा सो ॥ उ ह र रु क्त न वि शि षः सा ध्या ना वा क रो ति किं ॥ १७ ॥ धी
 रो लो क द्वि य स्तो वर्त मा ने पि लो क वत् ॥ न स मा धि न वि शे प न ले य स्व स्य प
 श्य ति ॥ १८ ॥ भा वा भा व वि ही नो य स्तु तो विं वा सि नो बु धः ॥ ने व किं चि त्कृ ती ते
 न लो क दृ ष्ट्वा पि कु र्व त ॥ १९ ॥ प्र वृ त्तो वा नि वृ त्तो वा ने व धी रस्य उ य ह ॥ प

ति पं

॥ १३ ॥

ति

दायकं नृमायातितकृत्वातिष्ठसेसुरवं ॥२०॥ निर्वसिनो निरांलंबस्वच्छंदे
 मुत्कबंधनः ॥ शिपः संस्कारवातेन चेष्यते शुष्कपणवित् ॥२१॥ असं
 कस्य तु क्वापि न हर्षो न विद्यादता ॥ स शीतलमनो नित्यं विदेहद्वरा
 जतो ॥२२॥ कुत्रापि न जिहोस्ति नाशो वापि न कुत्रचित् ॥ आत्मा रा
 मस्य धीरस्य शीतलश्चेत रात्मनः ॥२३॥ प्रकृत्या ह्यन्यचित्तस्य कु
 र्वतास्य गृह्यया ॥ प्राकृतस्यैव धीरस्य नमानो नावमानता ॥२४॥
 कृतदेहेन कर्मदेन मया ॥ मुदस्त्वपि गता ॥ इति चित्तानुरोधायः कुर्वन्
 पि कंरोति नः ॥२५॥ अदो दीचकं रुदते नमवेदपि वातिशः ॥ जीव
 न्मुक्तः सुखी श्रीमान्संसरन्नापि शोतो ॥२६॥ नानाविचारसुश्रान्तो
 धीरो विप्रांतिमाभगतः न कल्पते न जानाति न शृणोति न पश्यति ॥२७॥

अ. व.

तस्या

ति

१२

य

असमाधेरविहोपादनमुमुक्षुर्न बंधनं ॥ निश्चित्य कुलपितं पश्यन् ब्रह्मे वासि
महाशयः ॥ २८ ॥ यस्यां तस्माद्देहं द्वागारो न करो करोति सः ॥ निरसं
का ॥ २९ ॥ धारेण न किंचिद्वक्तुं कृतं ॥ २९ ॥ नो द्विजं न च संतुष्टं मक
तस्यैव जितं ॥ निरसं गतस्यैहं चित्तं मुक्तस्य राजते ॥ ३० ॥ नि
ध्यातुं चेष्टितुं वापि यच्चित्तं न प्रवर्त्तते ॥ निनिमित्तमिदं किंतु निधा
यति विवेकते ॥ ३१ ॥ तत्त्वं यथार्थमाकर्ण्य मंदः प्राप्नोति मुक्तं ॥ अ
थवा याति संकोचं ममूढः कोपि मूढवत् ॥ ३२ ॥ एकाग्रतानि
शोधो वा मूढेभ्यस्य मूढः ॥ धाराः कृत्यं न पश्यंति सुप्तवत् स्व
पदे स्थिताः ॥ ३३ ॥ अप्रयत्नात्प्रयत्नादा मूढो नाम्नोति निश्च
प्रो १

श्री १

१२

ॐ

तिं॥ तत्त्वनिश्चयमात्रेण प्राप्नो भवति निवृत्त ॥ ३४ ॥ शुद्धं बुद्धं प्र
यच्छ एष निःस्पृहं च निरामयं ॥ आत्मानं तन्तुना नाति तत्राभ्यासस्त
पराजडाः ॥ ३५ ॥ नाप्रोतिकर्मणा मोहविम्वभ्यासस्तपिरणा ॥ ध
न्यो विज्ञानमात्रेण मुक्तस्तिष्ठत्यविक्रियः ॥ ३६ ॥ मृदो नाप्रोति
तदस्य यतो भवितुमिच्छति ॥ अनिष्टिन्नपि धीरो हि परब्रह्मस्वरूप
प्रभाक् ॥ ३७ ॥ निराधारा ग्रहव्यग्रा मृदाः संसारपोषकाः ॥ ए
तस्या नाथस्त्वस्य मूलच्छेदः कतो बुद्धेः ॥ ३८ ॥ न शोतिल
स्तन्मृदो यतः शमितुमिच्छति ॥ धीरस्तत्त्वविनिश्चित्य सर्व
दाशो गतिमानसः ॥ ३९ ॥ कात्मनोऽशक्तिं प्राप्य दृष्टमवका

ते

म

अ. व. धी श स्तुतं नृपं ^{परपति} नृपं त्मानमव्ययं १

स्वरा

वतो धी निरोधो विमृष्टस्य यो निर्बन्धं करोति वै ॥ स्तुतं मस्यैव धी रस्य स
र्वदा सच क्वत्रिमः ॥ ४१ ॥ भावस्य भावकः कश्चित् न किंचिद्भावको प
रः ॥ उक्तया भावकः कश्चिद्देवमेव निराकुलः ॥ ४२ ॥ शुद्धमदेव मात्मानं
भावयंतिकुबुद्धयः ॥ न तु जानति संमोहात् तया वज्जीवमनिवृत्ताः ॥ ४३ ॥ शु
भो बुद्धिरातं वमंतरेण न तिष्ठति ॥ निरा ~~कं~~ वेवनिः कामा बुद्धिमु
क्तस्य सर्वदा ॥ ४४ ॥ विषयं द्विपिनो चीक्ष्य च किं ताः श्रमणा धिर्धिनः ॥
विशंति रुटिति कोटं निरोधो काग्रसिद्धये ॥ ४५ ॥ निवासनं हरिंद
ष्टात्तुष्टी वियदति नः ॥ पलायंते न शक्ता स्ते सेवन्ते कृतचोदका
॥ ४६ ॥ न मुक्तिकारिका धत्ते निःशंको मुक्तिमानसः ॥ पश्यन्

॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥

श्रुत्वनस्य शनं जिघ्रन् न श्रनास्ते यथा सुखं ॥४७॥ वस्तु श्रवणमा
 भेण शुद्ध बुद्धिनिशकुलः ॥ नेवाचारमना चारमोहास्यं वा प्रप
 श्यति ॥४८॥ यदा यत्कर्तुमायाति तदा तत्कुरुते ॥ शुवाप्यश्रु
 भं वा पितस्य चेष्टा हिवा नुवन्त ॥४९॥ स्वातंत्र्यासुखमाप्नोति स्वा
 तंत्र्याश्रमते परं ॥ स्वातंत्र्यानिबृत्तिं गच्छेत् स्वातंत्र्यापरमं प्रदं ॥५०॥
 अकलत्वं ममोक्तं स्वात्मनो मन्वस्ये यदा ॥ तदा ह्यौगाधवत्येव
 समस्ता चित्तवृत्तयः ॥५१॥ उच्छ्वं खलाप्य कृतकास्थितिधीरस्य
 राजते ॥ ननु सस्य हचित्तस्य शांतिमूढस्य क्वत्रिमा ॥५२॥ विलसं
 तिमहाभोगे विशन्ति सिंरिगद्गुरान् ॥ निरस्तकल्पनाधीराः प्रबद्धा
 तं बुद्धयः ॥५३॥ श्रोत्रियं देवतांतीर्थमंगनोभ्युपतिप्रियां दृष्ट्वा संप्रज

धीरस्य न कापि हृदि वासना ॥ ५४ ॥ नृत्यैः पुत्रैः कलात्रैः श्रुदुर्बलैश्चा
 पि गोत्रजैः ॥ विहस्य धीः कृतो योगी न याति विक्लं तिमनाम् ॥ ५५ ॥
 संतुष्टोऽपि न संतुष्टः खिन्तोऽपि न च खिद्यते ॥ तं चार्थं दशांस्तोस्तोता स्यात्
 दशा एव जानते ॥ ५६ ॥ कर्त्तव्ये नैव संसारे न तां पश्यंति सुरयः ॥
 शून्या कारो निराकारो निराकारो निर्विरा निरामयः ॥ ५७ ॥ अक्
 न वीपि स होषाद्वयः सर्वत्र मूढधीः ॥ कुंकुंदापि तु कृत्या नि कु
 शलो हि निराकुलः ॥ ५८ ॥ सुखमास्ते सुखं शेते सुखं मायाति
 याति च ॥ सुखं वक्ति सुखं भुंक्ते व्यवहारे पेशांतधीः ॥ ५९ ॥ स्वभावा
 दस्य नैवार्त्तलोको क्व व्यवहारिणः ॥ महा ऊह इव दशोभ्यो गतक्लेशः ॥ १४
 सुशोभते ॥ ६० ॥ निवृत्तिरपि मूढस्य प्रवृत्तिरुपजायते ॥ प्रवृत्तिर

विधारस्य निवृत्तिफलभागिनी ॥६१॥ परिग्रहेषु वैराग्यं प्रायोस्तस्य दृश्यते ॥
 हे विगतितारास्य कुरागः कविरागता ॥६२॥ भावना भावनासक्तो हृदिर्मठस्य
 सर्वसि ॥ भावाधीनं कनिर्मक्ता सस्वस्वरादृष्टपिणी ॥६३॥ सविरं प्रपुनिका
 मोयश्च रेदा मवन्मुनि ॥ न लोपस्तस्य शुद्धस्य क्रियमाणे पिकमणि ॥
 ६४॥ स एव धन्यत्रो मन्त्रः सर्वभावेषु यमसमः ॥ पश्यन् शृण्वन् स्मरन् शनजिध
 भक्तान्ति स्तर्षमानसः ॥६५॥ कसंसारः कचाभासः कसाध्यं कचसाधनं ॥
 आकाशस्येव धारस्य निर्विकल्पस्य सर्वसि ॥६६॥ स जयत्यर्थसंन्यासी
 पुणस्तरसविग्रहः ॥ अकत्रि मोनवधिन्तः समाधिर्यचित्ते ॥६७॥ स्प
 बहुनात्र किमुक्तेन शाततत्वे महाशयः ॥ भोगमोह निरसकां हो सस
 सर्वत्र नीरसः ॥६८॥ महहादिजगत्तै द्वैतं नाममात्रविन्दं प्रितं ॥ विद्वंसर्व
 किंचिनास्तीहाय मुयश्चुद्ध बोधस्य किंकृत्यमवशिष्यते ॥६९॥ भ्रम

॥ कृतमिदं सर्वं किंचिन्नास्तीति निश्चयी ॥ अलक्ष्यः स्फुराणं मुदः स्वभा
 वे नैव शाम्यति ॥ ७० ॥ मुरुस्फुरणं रूपं स्वप्रकृतिं न च पश्यतः ॥ कविधिः
 क्वचवेराग्यं कल्याणः कशमोपि वा ॥ ७१ ॥ स्फुरतो न तस्मिन्नेव प्रकृतिं नैव प
 श्यतः ॥ क्वबंधः क्वचवामोक्षः क्वहर्षः क्ववर्षदिता ॥ ७२ ॥ बुद्धिपयंतिसं
 सारमायामार्गो विवर्तते ॥ निर्ममो निर्द्वंद्वकारो निष्कामते बुधः ॥ ७३ ॥ मशो ५
 अक्षयंगतसंतापमात्मानं पश्यतो मुनेः ॥ कविद्या क्वचवाश्चं करे हो वि
 तिममोति वा ॥ ७४ ॥ निरोदी नि कर्माणि जहाति जडधीर्यहा ॥ मनोर
 धान् प्रलापश्च कर्तुमाप्नोत्यतदा साक्षात् ॥ ७५ ॥ मंदश्चुत्वा पितदस्तु न ज
 हाति विरुद्धतां ॥ निर्विकल्पो बहिर्यत्ना दंत विषला लक्षः ॥ ७६ ॥ हा
 नाद्वलिक ममि लोके दृष्ट्वापि कर्मकृतं ॥ नाप्नोत्यवसरं कर्तुं वेत्तुम

यनकिंचन॥७७॥ कृतमः कप्रकाशोवाक्कहानंक्नकिंचन॥ कधैयैक्कचि
क्कक्कनिविकास्यधीरस्यनिरातंकस्यसर्वदा॥७८॥ कधैयैक्कचिवे
कत्वंक्निरातंकतापिवा॥ अर्निकाच्यः स्वभावस्यनिः स्वभास्ययोगिनः॥
॥७९॥ नस्वर्गो नैवनरको जावन्मुक्तिर्नयेवहे॥ बहुनात्रकिमुक्तेनयोगदृष्टान
क्रियत॥८०॥ नैवप्रार्थयते लाभं नालाभो नागुशोवति॥ धीरस्यशीतलं चित्रम
मृतेनैवयूरितं॥८१॥ नशीतंसौतिनिष्कामो नदुःखमपि नंदति॥ समदुःख
स्तप्तः किंचित्कुर्यान्नपश्यति॥८२॥ धीरो नंदेहि संसारमात्मानं नदिदु
हति॥ हृषीमर्षी विनिर्मुक्तो नमृतो नयजीवति॥८३॥ निःस्नेहः पुत्रदारादौ
निष्कामो विषयेषु॥ निश्चिंत्यः स्वशरीरेपिनिराशः शोभते बुधः॥८४॥ तद्वि

देहो २

सर्वस्वप्राप्तिरस्य यथापतितवार्तिनः ॥ स्वर्गद्वयगतो देशात्पुत्रावस्तुमितश
यितः ॥ ८५ ॥ पतत्तु देतुवानास्ति विंतामहात्मनः ॥ स्वभावेभूमिवित्रीति विस्म
ता शेषस्तु ॥ ८६ ॥ अकिंयनः कामयारोतिर्द्विद्विन्नसंशयः ॥ अशक्तः स
वैभावेषु केवलमेव मते बुधः ॥ ८७ ॥ निर्ममः शोभते धीरः समलोहाश्मकी
यनः ॥ सुमिन्नहृदयश्चैर्विनिर्द्वितरजस्तमः ॥ ८८ ॥ सर्वज्ञानवधान
न किंचिद्दोषतो हृदि ॥ मुक्तात्मनो वित्तस्य तुलना केन जायते ॥ ८९ ॥
ज्ञानं नानापि न जानाति पश्यन्तपि न पश्यति ॥ ब्रह्मन्तपि न च ब्रूते को
नो निवासिना हृदि ॥ ९० ॥ भिद्वर्वाभूपातिर्वापि यो निष्कामः स शो
भते ॥ भावेषु गतिता शोभनी शोभनामति ॥ ९१ ॥ धृत्वा स्वपदं चरन्
यस्य ॥

देहो २

सर्वस्वभावास्मयवापतितवर्तिनः ॥ स्वर्गद्वयगतो देशान्तरावस्थितमितिश
यिनः ॥ ८५ ॥ पतत्तदेतुवानास्तिवितामहात्मनः ॥ स्वभावभूमिविश्रीतिविरु
ताशेषस्तत्ते ॥ ८६ ॥ अपक्वयनः कामयारोतिर्द्विद्विन्नसंशयः ॥ अशक्तः स
र्वभावेषु केवलमेवमते बुधः ॥ ८७ ॥ निर्ममः शोभतेधीरः समलोहाश्मकी
यनः ॥ सुमिन्नहृदयश्चैर्विनिर्द्वितरजस्तमः ॥ ८८ ॥ सर्वज्ञानवधान
नकिंचिद्दीप्तो हृदि ॥ मुक्तात्मनोवितृष्णस्तुलनाकेन जायते ॥ ८९ ॥
ज्ञानन्यापि न जानाते पश्यन्नापि न पश्यति ॥ ब्रह्मन्नापि न चक्रेते को
नो निवासिनादृशि ॥ ९० ॥ भिन्नुवाभूपतिर्वापि यो निष्कामः स शो
भते ॥ भावेषु गतिता गोभनौ शोभनामति ॥ ९१ ॥ धृत्वा स्वयं धृत्वरं

यस्य १

व

वनकिंचन ॥ ७७ ॥ कृतमः कप्रकाशो वाक्कहनं कन किंचन ॥ कथेयं क्वचि
क्वचि निविकास्यधीरस्य निरातंकस्य सर्वदा ॥ ७८ ॥ कथेयं क्वचिवे
कत्वं क्व निरातंकतापि वा ॥ अ निवाच्य स्वभावस्य निःस्वभास्ययोगिनः ॥
॥ ७९ ॥ न स्वर्गे नैव नरको जायते नैव हि ॥ बहुनात्र किमु तेन योगदृष्टान
किंचन ॥ ८० ॥ नैव प्रार्थयते लाभं न लाभो नानुशोचति ॥ धीरस्य शीतलं चित्तम
मते नैव पूरितं ॥ ८१ ॥ न शीतं सौति निष्कामो न दुःखमपि भिदति ॥ समदुःख
स्तप्तः किंचित्कृत्यं न पश्यति ॥ ८२ ॥ धीरो न द्वेष्टि संसारमात्मानं न हि
दुःखं ॥ हृषीमर्षी विनिर्मुक्तो न मृतो न च जीवति ॥ ८३ ॥ निःस्नेहः पुत्रदाराद
निष्कामो विषयेषु च ॥ निःश्रेयः स्वशरीरेऽपि निराशः शोभते बुद्धिः ॥ ८४ ॥ तद्विः

कोचः कश्चातत्तु चिनिश्चयः॥ निर्व्याजान्विभक्तस्य चरितार्थस्य योगि
नः॥१२॥ आत्ममिश्रातत्तु प्रेन निराशोगतार्तिना॥ अंतर्गुह्यनुभूयतत्त
त्कथं कस्य कथ्यते॥१३॥ सुप्रोपिनसुपुप्रोचस्वप्रेचं शयिते च॥ जागरेपि
न जागर्तिधीरः तपः पदे पदे॥१४॥ जः सचिन्नोपि निश्चिन्त्येदियो निरिदि
यः॥ स बुद्धिरपि निर्दिष्टाहंकारो न हं कृतिः॥१५॥ न सुरवी न च वादुस्य
न विरक्तो विरागवान्॥ न मुमुक्षु न च वामुक्तो न किंच न्तको वन॥१६॥
विहोपिन विहितः समाधौ न समान्॥ जायेपिन जडोध्वयः पांडित्ये
पिन पांडितः॥१७॥ मुक्तो यथा स्थितिः स्वस्थः कृतकर्तृनिवृतः॥ समः
सर्वत्र वैलक्ष्यान्मस्मत्त्यक्तं कृतं॥१८॥ न प्रीतो वंद्यमानोपि निध
मानो न कुप्यति॥ नैवोद्विज्यति मरणे जायितं नाभिनंदति॥१९॥ न धाव

तः ४

त्रिजना। की। गो। नारायणमुपशान्तधीः॥ यथातथायत्रतत्रसमएवावतिष्ठते॥१००॥
 इतिशामशतकंअष्टादशमप्रकरणं॥१८॥॥॥ शिष्यउवाच॥ तत्त्वविज्ञानसंक्षेपमा
 हायह्यास्त्रात्॥ नानाविधपरामर्षशक्त्योधारःकृतोमया॥१९॥॥ कंधर्मःकंच
 धाकामःकंचार्थःकंचिद्वेकतो॥ कंचैतंकंचवादेतस्वमहिम्निस्थितस्यमे॥
 २॥॥ कंचमूर्तंकंचविष्यदावत्तमानमपिधेवा॥ कंचेशंकंचवानित्यस्वमहिम्नि
 स्थितस्यमे॥ कंचात्माकंचवानात्माकंचशुभंकंचाशुभतथा॥ कंचिद्विष्णुःकंच
 कंचवाचिंतास्वमहिम्निस्थितस्यमे॥४॥॥ कंचस्वप्नःकंचसुषुप्तिवाकंचवाजागरण
 तथा॥ कंचतुरीयंभयंकंचोर्वस्वमहिम्निस्थितस्यमे॥५॥॥ कंचदूतंकंचसमीपंवावी
 वात्संकंचाभ्यंतरंकंच॥ कंचस्थूलंकंचपेवास्त्वूलंस्वमहिम्निस्थितस्यमे॥६॥
 अलंत्रिदुर्गकेथयायोगस्यकथयाप्यलं॥ अलंविज्ञांकंचथयाविश्रांतस्य

ममात्मनि ॥ १ ॥ कर्म तु जीवितं वा कर्म लोकाः कास्य लोकि किं ॥ क्व च यः क्व
समाधिर्वा स्वमहिम्नस्थितस्य मे स ॥ ॥ इति आत्मा विश्रांत्या एव क्व एको
नविंशति कर्म करणं ॥ क्व भूतानि क्व देहो वा क्वेदिया एव क्व वा मनः ॥ क्व
स्वयं क्व च नेराशयं मत्स्वरूपो निरञ्जन ॥ ॥ क्व शास्त्री क्व आत्मविज्ञानं क्व वा
त्रिषयं मनः ॥ क्व त्वपिः क्व वित्तं च त्वगतद्वन्द्वस्य मे स ॥ ॥ क्व विद्या क्व
च वा विद्या क्व हं क्वेवं मम क्व वा ॥ क्व बंधः क्व च वामो हः स्वस्वस्य क्व
पिता ॥ ॥ क्व प्रारब्धानि क्व कर्माणि जीवन्मुरपि क्व वा ॥ क्व अपरोक्षः
फलं वा क्व निश्चयं वा स्वमे स ॥ ॥ क्व लोकः क्व मुहुर्वा क्व योगीशा
नवा न क्व वा ॥ क्व बंधः क्व च वक्तुं स्वस्वरूपे ममादये ॥ ॥ क्व स्त
तिः क्व च संसारः क्व साधनं क्व च साधकः क्व सिद्धिर्वस्व

किं

प्र

क

स्वस्त्वममादये ॥ ३ ॥ कप्रमाता कप्रमार्गा कप्रमेयं कचप्रमा ॥ ककिंविचिने किंचिदास
नदाविमलस्यमे ॥ ८ ॥ कविद्वेषः कवेवाग्रां कनिर्वोधः कम्हृदता ॥ कर्षः क
विषादो वा सर्वदानिक्रियस्यमे ॥ ९ ॥ कवेकव्यवहारी पिकवसापरमार्चना ॥
कसुखकचवाहुर्यं निर्विमर्षस्यमेसरा ॥ १० ॥ कमाया कनस्यसारः कप्रीतिविर्
तिः कवा ॥ कजीवः कचतद्रः प्रसर्वदाविमलस्यमे ॥ ११ ॥ कप्रवृत्तिनिवृत्तिर्वा
कमुक्तिः कबंधनं ॥ कटस्य निर्विभागस्य स्वस्थस्य सर्वदुः ॥ १२ ॥ कोपदेशः प्र
कशाम्खी वा कशिष्यः कचवागुरुः ॥ कवास्ति पुरुषार्थिनि रूपाधोः शिवस्यमे ॥ १३ ॥
कनास्ति कचवानास्ति कस्ति चैकं कद्वयं ॥ बहुना ॥ त्रविमुक्तो न किंचिन्तोतिष्ठ
ते प्रमा ॥ १४ ॥ स्त्रीजिव वभुक्तचतुर्दशकंप्रकरणं ॥ अष्टावक्र उवाच ॥ एषा पदवो
पदेशे स्युः श्लोकानां पंचविंशतिः ॥ सत्यात्मानुभवौ श्लास्ये उपदेशो चतुर्दश
॥ १५ ॥ मधुलासे लये चैव नोपदेशो चतुश्चतुः ॥ पंचकस्याहनुभवैर्बन्धमोक्षे चैव तु ॥

राम १८

कं॥२॥ निवेदिपरतेरुपानि एवमम एकं भवेत् ॥ यथासुखे च स पैकं शाखे स्यै
 हसंमितिः ॥ तत्रोपदेविशश्च हरा नोपदेशकः ॥ तत्र स्वस्व विप्रश्च शर्तं शमश्च
 तं भवेत् ॥ ४॥ अष्टकं चात्मा विप्रां तो जीव भू जो चतुर्दशी ॥ षट्संस्वा क्रमवि
 र्त्ताने ग्रथै कात्मा मतः पर ॥ ५॥ विशत्येकं मितेः षडेः श्रोतौ कै रात्मा ग्नाम
 ध्यरेवे ॥ अवधूता नुभस्ते श्रोतौ कसी स्या क्रमादमी ॥ ६॥ इति संख्या
 क्रम एक निंशी प्रकरणां ॥ ॥ २१ ॥ इति श्री भावधूता नुभस्ते संप्रणी ॥
 ॥ ॥ श्रीसंवर ३३१ शाके १६३५ आश्विन शुद्ध नवमी बुधे लिखित

१५	४	८	२०
२८	५	७	१००
१४	४	४	८
५	८	२०	१४
४	८	११	५

२३

१५०

१५०

अष्टावक्र

१६०६

२७

X

१३

१

अवधूता सुभूति कृताम्

अष्टावक्र

अवधूता सुभूति कृताम्

C d No: .....

Folder No: .....

مركز جمعة الماجد للثقافة والتراث - دبي

قسم المخطوطات

رقم المركز: .....

ASHTAVAIRUM

By: AVADHU TANU BHUTI

Sub: ADYITAM

العنوان: .....

المؤلف: .....

البداية: .....

النهاية: .....

الناسخ: .....

الخط: .....

الملاحظات: .....

اللغة: SANSKRIT

تاريخ النسخ

الموضوع: 43

الأوراق

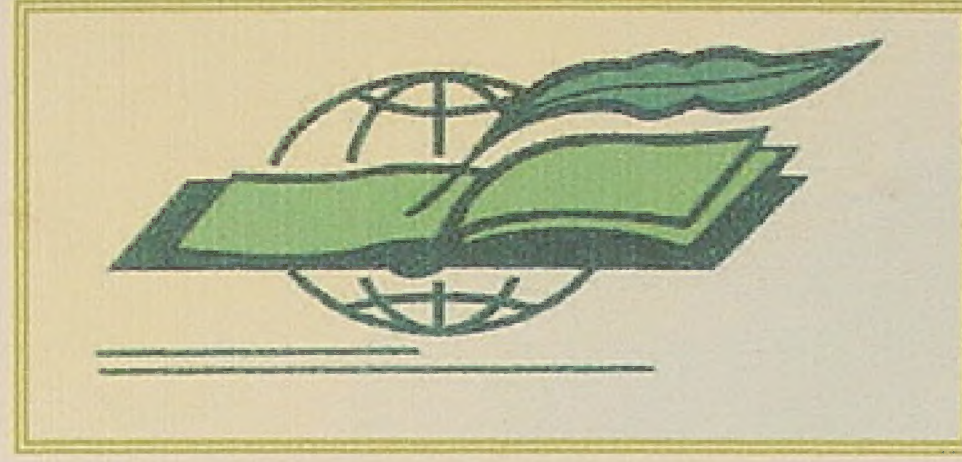
الجزء

المراجع: الأعلام / معجم المؤلفين / الكشف / فهرس المكتبة: /

المصدر: البلد: الهند المدينة: حيدر آباد المكتبة: الجامعة العثمانية الرقم: 93

المصور: الاسم: MATHU ASHRAF ALI التاريخ: 26 / 6 / 2006 م ASL

مركز جمعة الماجد للثقافة والتراث - دبي

النهائية